

drift for transition

handreiking

Drechtsteden in transitie

Uitkomst van een dialoog van
direct betrokkenen

datum

November 2020

auteurs

Matthijs Hisschemöller
Derk Loorbach

met medewerking van

Gerard de Baaij, Gemeente Dordrecht

Elio Barone en Jan Janssen, Leefwerf de Biesbosch

Richard Boot, Gemeente Alblasterdam

Bert van der Burgt, oud-wethouder Dordrecht

Isabel Elias, burger Dordrecht

Debby Gerritsen, Stichting Werelderfgoed Kinderdijk

Jan Willem Kanters, Cirkellab

Ellen Kelder, Gemeente Dordrecht

Robert Klaassen, Drechtstadsboer

Lucas Mutsaers, provincie Zuid-Holland

Marc Nelen, Woonkracht10

Rob Roelofs, wijkinitiatief Sterrenburg

Nienke Steensma en Matthijs Reppel, Volkstuinvereniging Vlijpark

Frank Sieuwerts, Gemeente Dordrecht

Anneke van Veen, landschapsarchitect

Joost Weeda, Economic Development Board Drechtsteden (EDB)

Danielle Wijnen, Gemeente Papendrecht

Jan Willemsen en Martin Woestenburg, Getijdenboerderij

Inhoud

met medewerking van.....	1
Inhoud.....	2
Inleiding.....	3
Uitdagingen.....	3
Transitie-experimenten.....	4
Strategie voor transitie naar duurzaam stedelijk landschap.....	5
Bijlage.....	10
1) De Staart.....	10
2) De Biesboschhal Next Level.....	15
3) De Ark van Dordrecht.....	17
4) Sterrenburgpark.....	20
5) Getijdenboederij Eiland van Dordrecht.....	22
6) Pientere Partnerschappen.....	25

Inleiding

De Drechtsteden, Dordrecht in het bijzonder, kent een groot aantal maatschappelijke initiatieven: actieve inwoners, en betrokken professionals die zich inzetten voor maatschappelijke verbetering. In veel gevallen gaat het om nieuwe en duurzame oplossingen voor sociale en ruimtelijke problemen die ze ervaren. Maatschappelijke initiatieven dragen zo actief bij aan ruimtelijke kwaliteit, leefbaarheid, vergroening en verduurzaming, maar ervaren tegelijk een hoop belemmeringen. Een aantal actieve Drechtstedenaren heet dit voorjaar drie transitiegesprekken gevoerd die gericht waren op de transitie naar duurzame stedelijke landschappen kan worden versneld. Dit proces was onderdeel van het Europese project Smart-U-Green en werd ondersteund door actieonderzoekers van onderzoeksinstituut DRIFT, Erasmus Universiteit Rotterdam.

Deze Handreiking vormt de weerslag van deze bijeenkomsten en een groot aantal gesprekken in kleiner verband, waarvan een aantal in verband met de corona-crisis via internet moesten worden gevoerd. Het biedt inzicht in het transitiepotentieel van maatschappelijk initiatief en hoe overheid en bedrijfsleven dit potentiaal kunnen helpen ontsluiten en benutten, in plaats van afremmen en frustreren.

Uitdagingen

De Drechtsteden vormen een gebied met een lange geschiedenis waar de historische ontwikkelfasen terug te lezen zijn in het landschap. Door de unieke ligging in de delta rond het water is een mix ontstaan van grote en kleine kernen, natuur, economie en landbouw. Ruimtelijk is het gebied steeds voller geworden en heeft het vooral vanuit economische functies en de groei vanuit de kernen vorm gekregen. Ruimtelijk beleid is, zoals overal in Nederland, vooral een zaak geweest van professionals die met elkaar planmatig tot de beste inpassing van nieuwe functies en maatschappelijke behoeften kwamen. Dit was historisch vooral een door gemeenten geleid proces, via procedures en institutionele, publiek-private logica.

De laatste jaren komt er echter van alle kanten druk op de Drechtsteden. De trek naar de stad leidt tot een woningbouwopgave van 25.000 huizen. Daarbij gaat in dikwijls de prioriteit naar verdichting om het buitengebied te sparen. Tegelijk zijn grote delen van de woningvoorraad verouderd en toe aan herstructurering. Er wordt ingezet op grootschalige verbeteringen van infrastructuur en toevoegen van hoogwaardig OV. Het sterke maritieme industriële cluster wordt geacht nog meer economische groei aan te jagen, banen te creëren en te verduurzamen. Deze opgaven komen vanuit de landelijke politiek-bestuurlijke agenda's, de bestuurlijke ambities van de regio, en passen daarmee in de historische trend van groei en economische ontwikkeling.

Maar er komen ook bedreigingen van buiten. Klimaatverandering en biodiversiteitsverlies zijn mondiale problemen die zich in de Drechtsteden laten gelden. Voor de regio is aanpassing aan klimaatverandering een absolute prioriteit, waarbij de relatie tussen de regio en het water centraal staat. In 2021 herdenkt de regio de Sint-Elisabethsvloed, die ertoe leidde dat Dordrecht

op een eiland kwam te liggen. Ook nu is de regio, in het bijzonder het eiland van Dordt, kwetsbaar. Wateroverlast noopt tot aanpassingen en anders bouwen. Natuurdoelstellingen leggen druk op de agrarische sector maar vragen ook om herwaardering van ecologie en anders kijken naar economische groei. Duurzaamheids- en biodiversiteitsdoelen en de opgaven die hiermee samenhangen (energietransitie, natuurinclusief, circulair, emissieloos) vragen om nieuwe ontwikkelingsmodellen, economische en institutionele kaders.

In de praktijk blijkt het niet eenvoudig om business-as-usual in de uitvoering te veranderen. De dominante regionale en ruimtelijke ontwikkellogica is vaak publiek-privaat of triple helix (overheid, bedrijfsleven en kennisinstellingen): er zijn vaak gevestigde partijen bij betrokken maar niet of onvoldoende een mix van grote partijen, mkb en nieuwkomers. Binnen de huidige context is de logica van beleid en markt dominant: gericht op concrete en meetbare impact, vaak teruggebracht tot meetbare groei of verbetering in een beperkt aantal domeinen. Vanuit het streven naar brede welvaart, duurzaamheid en een economie die volhoudbaar is, leidt dit structureel tot het onderwaarderen van waarden en vormen van sociale innovatie die een positieve bijdrage leveren aan ecologische kwaliteit of sociale doelen als gezondheid, beleving, inclusiviteit en geluk.

De combinatie van de toenemende druk om vastgelopen processen vlot te trekken en druk om serieus aandacht te schenken aan alternatieven leidt vroeg of laat tot transitie. Overal, maar zeker in de Drechtsteden, zijn mensen op zoek naar nieuwe manieren om duurzaamheid in sociale, ecologische en economische zin vorm te geven. Zij vormen een drijvende kracht achter de transitie naar meer duurzame stedelijke landschappen in de Drechtsteden; initiatieven van burgers, organisaties en maatschappelijk betrokken ondernemers die samen met de gemeenten en het bedrijfsleven uitdagingen willen oppakken. Of het nu gaat om energie, voedsel, zorg, wonen of samenleven: overal in de regio zijn pogingen gaande om uit te vinden hoe duurzame arrangementen er uit kunnen zien en gerealiseerd kunnen worden. Achter de veelal kleinschalige lokale initiatieven schuilen gemeenschappelijke waarden, principes en een gedeelde logica. Dit is de logica van samenwerken, ontdekken, uitproberen en groeien: transformatieve innovatie. Deze logica botst voortdurend met de dominante logica van beleid en markt, maar is cruciaal als de regio naar een volhoudbare, veerkrachtige en duurzame toekomst wil.

Transitie-experimenten

Of het nu burgers, ondernemers, ambtenaren of instellingen zijn, in maatschappelijke initiatieven worden mens en natuur leidend in ontwikkeling en groeit er gaandeweg vanuit die mensen en plekken een balans tussen waardering voor het verleden en vooruitgang, tussen (schijnbaar) tegengestelde belangen van economie, ecologie en cultuur. Maatschappelijke initiatieven zijn uniek op de plek zelf, maar altijd ingebed in bredere netwerken van betrokken mensen.

Vanuit lokale experimenten kan veel geleerd worden over hoe met de grote opgaven in het gebied om te gaan. Maar tegelijkertijd illustreren lokale experimenten hoe belangrijk een meer fijnmazige en kleinschalige aanpak vanuit mensen en plekken is voor de realisatie van grotere

ambities en duurzaamheidsopgaven: het lokale experiment bevordert betrokkenheid, eigenaarschap, de menselijke maat, veerkracht, cohesie, organische ontwikkeling en draagvlak in het realiseren van leidende maatschappelijke waarden als brede welvaart en duurzaamheid. Tegelijk botst deze nieuwe manier van werken met die van overheid en markt: wie is juridisch verantwoordelijk? Is er een verdienmodel? Past het wel in de kaders? Wat is de output? Waar is het plan? In een context waarin bedrijfsleven en overheden hard op zoek zijn naar duurzame transitieën en genoemde waarden, is het dus de vraag hoe de logica van beleid en ondernemen kan aansluiten bij de logica van duurzaam maatschappelijk initiatief. Om zo de lokale groeiplekken en netwerken met maatschappelijk transitiepotentieel te gaan ontwikkelen zodat ze op den duur meer worden dan lokale initiatieven, namelijk onderdeel van de manier waarop de Drechtsteden haar toekomstig landschap vormgeeft.

Deelnemers hebben voorstellen gelanceerd voor zogenaamde transitie-experimenten. Dit zijn projecten waarin de transitie naar duurzame stedelijke landschappen op enigerlei wijze centraal staat en waarin nieuwe partnerschappen deze uitdagingen op zich nemen. In de bijlage bij deze handreiking worden de transitie-experimenten in meer detail beschreven.

De voorgestelde experimenten zijn uitprobeeromgevingen voor nieuwe omgangsvormen tussen (lokale) overheid, bedrijfsleven en burgers. Hoewel de experimenten onderling totaal verschillend zijn, delen ze ook een aantal centrale kenmerken en principes. In zekere zin staan ze voor een nieuwe manier van gebiedsontwikkelen die niet vertrekt vanuit het bestaande, maar vanuit gewenste maatschappelijke impact. Om optimale condities te scheppen voor transitie-experimenten en in bredere zin de organische kracht van sociale innovatie en sociaal ondernemerschap in de regio beter te benutten, zijn hieronder strategische aanbevelingen geformuleerd voor alle partijen die regionaal willen samenwerken aan meer duurzame stedelijke landschappen.

Strategie voor transitie naar duurzaam stedelijk landschap

Voor een productieve samenwerking die bijdraagt aan transformatieve innovatie zijn een aantal uitgangspunten en gedeelde ambities geformuleerd en stellen we een netwerkstrategie voor die gebaseerd is op het verbreden van de triple helix: naar transitie-motors waarin actieve burgers, ondernemende ambtenaren, sociale ondernemers en actieonderzoekers samen vanuit de praktijk aan gewenste transitieën werken.

Hiervoor hebben we vijf gedeelde principes:

1) Ecologische veerkracht van de regio versterken

Binnen de Drechtsteden bestaat al enige tijd brede consensus dat de regio en met name het eiland van Dordt kwetsbaar is voor de gevolgen van klimaatverandering. Het besef van kwetsbaarheid en het streven naar veerkracht maken momenteel al deel uit van veel alledaagse praktijken en achterliggende visies. De transitie naar duurzame stedelijke landschappen betekent dat dit besef nog sterker moet doorwerken in investeringen, beleidsinitiatieven en burgerinitiatieven. Versterking van de economie en versterking van de woon- en verkeersfuncties

in de regio kunnen niet worden gerealiseerd dan binnen strenge kaders van duurzaamheid en duurzame gebiedsontwikkeling. Duurzame gebiedsontwikkeling is niet een doel op zich, maar sluit aan bij de noodzaak om de regio en haar inwoners te beschermen tegen de gevolgen van klimaatverandering. Met name extreme wateroverlast kan grote gevolgen hebben voor het eiland van Dordt en haar inwoners. Om de nodige bescherming te bieden en de veerkracht van de regio te versterken zal er een einde moeten komen aan onduurzame toestanden ten gevolge van economische activiteit die leiden tot verontreiniging van bodems, lucht en oppervlaktewater alsmede onduurzaam ruimtebeslag.

Alle geïnitieerde transitie-experimenten dragen bij aan de versterking van de ecologische veerkracht van de regio. Enkele zullen met name bijdragen aan een betere integratie van land en water. Het gemeentelijke initiatief *De Ark van Dordrecht* is erop gericht om De Staart zo in te richten dat er enerzijds meer ruimte is voor natuurlijke ontwikkeling, maar anderzijds, in geval van watersnood in de lageregelegen stad, grote groepen mensen kunnen worden opgevangen. Initiatieven als de *Getijdenboerderij* en op kleine schaal *Sterrenburgpark* schenken in het bijzonder aandacht aan kwaliteit van de bodem, zodat deze beter bestand is tegen droogte en tegen plotselinge wateroverlast. Ook alle andere experimenten dragen bij aan een minder versteende bodem, meer groen en meer vermogen van de bodem om water vast te houden.

2) Sociale verbondenheid en inzet op maatschappelijke kwaliteit

In de Drechtsteden leeft een sterke behoefte om de sociale dimensie van de publieke ruimte te versterken. Het relatief grote aantal burgerinitiatieven voor verduurzaming van het stedelijke landschap duidt hier al op. Het versterken van de sociale dimensie betekent dat private en publieke investeringen en overheidsbeleid gericht moeten zijn op het stimuleren van ontmoetingsplaatsen, waar mensen samen activiteiten kunnen ontplooiën, een grote en betekenisvolle uitdaging in deze coronatijd. Waar dikwijls vanuit gewoonte en routine het accent ligt op het realiseren van bouwobjecten, wegen en andere infrastructuur, veronderstelt de verduurzaming van het stedelijk landschap dat actief wordt gewerkt aan het ontwikkelen van businessmodellen voor het inrichten en onderhouden van publieke plekken en projecten. Zaken waar vanuit het perspectief van particuliere investeerders veelal geen prioriteit wordt gelegd, maar die ook vanuit de optiek van de regio als een aantrekkelijke plek om te wonen en te werken urgent zijn. Het versterken van sociale activiteiten en het inrichten van meer publieke ruimte gaan hand in hand met vergroening en het versterken van de ecologische veerkracht.

Alle geïnitieerde transitie-experimenten dragen bij aan de versterking van de sociale verbondenheid in de regio. In alle gevallen gaat het om het samenbrengen van mensen, ondernemingen, organisaties, marktpartijen etc. in nieuwe verbanden. In het oog springt *Sterrenburgpark*, waar buurtbewoners met steun van de gemeente werken aan ontmoetingsplekken waar jong en oud kunnen verpozen en activiteiten kunnen ontwikkelen. Het initiatief *Biesboschhal next level* is uniek waar het zowel blijk geeft van als aanzet tot sociaal ondernemerschap, coproductie, creativiteit en kennisontwikkeling. In feite wekken alle experimenten (zie bijlage) op om het stedelijk landschap een ander aanzien te geven, waarin

betrokkenen actief participeren in het vormgeven van het landschap in plaats van het landschap te ondergaan.

3) Economische veerkracht versterken

In Drechtsteden bestaat behoefte aan nieuwe economische activiteiten die duurzame werkgelegenheid scheppen. Het mooiste zou zijn wanneer deze activiteiten enerzijds innovatief zijn maar anderzijds aansluiten bij de historische ontwikkeling van de regio en passen in het fysieke landschap. Te denken valt aan het laten voortleven en zichtbaar maken van uniek cultuur- historisch industrieel erfgoed in combinatie met het stimuleren van nieuwe activiteit in de maritieme sector, de ontwikkeling van kleinschalige en integrale voedselsystemen die nieuwe perspectieven bieden voor de agrarische sector en de verduurzaming van bedrijventerreinen, zodat ook hier het potentieel tot integratie met ecologische functies kan worden versterkt. Een aantal geïnitieerde transitie-experimenten is gericht op het vernieuwen van economische activiteit en het scheppen van arbeidsplaatsen onder de randvoorwaarde van het verhogen van de kwaliteit van het stedelijk landschap in de regio. In het oog springen de initiatieven *De Start*, gericht op het verduurzamen van het bedrijventerrein en de *Biesboschhal next level*, gericht op het aantrekken van kennis en bedrijvigheid in de maritieme sector. Regionale samenwerking kan bovendien de aantrekkelijkheid van de regio voor bezoekers vergroten en bovendien de toerisme-sector versterken.

4) Naar lerende coalities

Naast deze principes is de veranderstrategie en -aanpak gebaseerd op de kern van maatschappelijke innovatie: experimenteren.

De transitie naar meer duurzame stedelijke landschappen verloopt niet volgens een blauwdruk. Keer op keer zullen lessen moeten worden getrokken over de richting van de transitie, haar gewenste uitkomst, alsmede het proces dat hiertoe het beste zou kunnen bijdragen. De doelen ten aanzien van ecologie, sociale verbondenheid en economie veronderstellen dat er, naast en misschien wel in plaats van de 'usual suspects' nieuwe initiatiefnemers de kop opsteken, sociaal ondernemerschap wint aan kracht. Voor de lokale overheden betekent dit dat er van meer kanten een beroep op hen zal worden gedaan, wat de complexiteit van de besluitvorming verhoogt. De druk op ambtenaren neemt toe, doordat partijen eisen stellen ten aanzien van transparantie. De overheid raakt in toenemende mate betrokken in een leerproces om samen te werken met burgerinitiatieven, een proces dat eigenlijk al geruime tijd gaande is maar dat onomkeerbaar is in het licht van de duurzaamheidsuitdagingen, het versterken van ecologische en economische veerkracht en sociale verbondenheid.

Voor Dordrecht is de discussie over de relatie tussen initiatieven van burgers en sociale ondernemers en het lokale bestuur niet nieuw. In 2013 organiseerde de stichting Urgenda in opdracht van de gemeente een lokale transitie-agenda met actieve burgers. In 2014 presenteerden 11 burgers de transitie-agenda Dordtzaam.

In een aantal opzichten is de discussie anno 2020 identiek aan die zeven jaar geleden. De Dordtzaam-agenda lijkt wat te zijn verwaterd. Een terugkerend thema in het gesprek over de

samenwerking tussen lokale overheden en burgerinitiatieven is vertrouwen. Burgerinitiatieven zouden graag zien dat er gereageerd wordt op hun voorstellen, zij zouden graag worden gezien als een partij die ertoe doet en (elkaars rollen respecterend) een duidelijke positie hebben in het gesprek met de lokale overheid. Wat zou helpen is een bestuurlijke cultuurverandering waardoor ambtenaren meer ruimte krijgen om vragen vanuit de burgerij te beantwoorden die net weer in een 'ander' hokje passen. Wat ook zou helpen is dat burgers hun initiatieven agenderen bij raadsleden zodat deze een rol kunnen spelen in het openbare publieke debat.

Anneke van Veen (coauteur van de Transitieagenda Dordtzaam) en wethouder Rik van der Linden met de 2 zegels die gemeente en burgers symbolisch verbinden in Dordt en Zaam (2014).

De Omgevingswet zal mogelijk meer ruimte en helderheid bieden voor burgerinitiatieven. Evenwel, de bestuurlijke uitdaging gaat verder dan de agendering van burgerinitiatieven. De transitie vraagt om nieuwe coalities en die vragen op hun beurt om nieuwe omgangsvormen tussen de betrokken partijen. Dit geldt ook voor het bedrijfsleven, waar wordt gezocht naar betere aansluiting bij de regio, een sociaal aantrekkelijke en groene leefomgeving voor werknemers en in bredere zin een bijdrage aan duurzaamheidstransities. Zo kijkt de Economic Development Board Drechtseden (EDB) nu ook nadrukkelijk naar het verbreden van hun netwerk met vertegenwoordigers uit de maatschappelijke innovatie. De meest in het oog springende voorbeelden van zoeken, experimenteren en leren met nieuwe sturingsconcepten zijn de initiatieven *Pientere Partnerschappen* bedoeld om nieuwe vormen van coproductie tussen politiek en burgers te ontwikkelen ten behoeve van verduurzaming van de wijk tussen station en binnenstad, en het unieke initiatief de *Ark van Dordrecht*. Maar uiteindelijk zullen alle voorgestelde transitie-experimenten enorme kansen bieden waar het gaat om experimenteren en leren met nieuwe coalities.

5) Transformatieve innovatie: naar collectief maatschappelijk ondernemerschap

Om transformatieve innovatie te bevorderen is het zaak dat de agendering en voortgang van initiatieven een serieuze plek krijgen aan tafel op institutioneel niveau. Het gaat dan niet alleen om Dordrecht maar om de regionale verbinding van transitie-initiatieven voor versterking van de ruimtelijke kwaliteit in de Drechtsteden. De EDB kan hier een belangrijke bijdrage leveren.

Zet in op agenda's voor transitie en brede welvaart: energie, voedsel, mobiliteit, wonen en werken. Maatschappelijke missies om te komen tot een economie die goed is voor natuur en mens. Met een regionaal duurzaam voedselsysteem. Een democratische duurzame energievoorziening. Collectieve en schone mobiliteit. Creatieve plekken en een aantrekkelijke creatieve cultuur. Een regionale experimenteer- en leeromgeving waarin jongeren werkendeweg de competenties voor de nieuwe wereld ontwikkelen en er tegelijkertijd aan meebouwen.

Sluit aan bij initiatieven van ondernemende burgers, ondernemend personeel van bedrijven, ondernemende ambtenaren. Breng initiatieven bij elkaar om hun publieke missie te versterken. Voorbeelden zijn Pientere Partnerschappen (Stichting DE STAD), de Biesboschhal, Energiehal, Kunstmin, Start van Dordt, Voedselbos Buitenzinnig en de Getijdenboerderij.

De EDB kan hier bemiddelen en faciliteren, maar de richting en snelheid moeten worden gedictieerd (als het gaat om deze thema's) vanuit de maatschappelijke innovatie(logica) en de bovengenoemde leidende principes. De gemeenten dienen politiek en economisch leiderschap te tonen door voor de ruimte, middelen en het mandaat te geven aan krachtenbundelingen (zg. transitie-motor) van betrokken burgers, ondernemende ambtenaren, sociale ondernemers en actieonderzoekers) en goede mensen de ruimte en middelen te geven vanuit de praktijk aan transitie te werken.

Wij zien de volgende behoeften resp. randvoorwaarden voor transformatieve innovatie:

- Meer dialoog en verbinding: er is ontzaglijk veel te winnen met synergie en samenwerking tussen grote en kleine partijen, gericht op samen leren en experimenteren om te komen tot nieuwe allianties (Pientere partnerschappen).
- Verankering van de maatschappelijke en ecologische waarden die worden gecreëerd - deze zijn lastig kwantitatief te maken en worden daarom vaak voor lief genomen of gebagatelliseerd.
- Meer ruimte: op veel plekken kan scharrelruimte gegeven worden of kunnen regionale partijen ecologisch of sociaal ondernemerschap doen prevaleren boven korte termijn economisch gewin. Er zijn voldoende concrete fysieke hiervoor plekken beschikbaar.
- Centraal staat de wens samen (overheid, bedrijven, bewoners,..) de regio te maken.
- Centraal staat de inzet om samen te leren, het samen beter te gaan doen.
- Betrek de samenleving in de initiatieffase, verzamel samen bouwstenen, niet pas na opleveren van plannen het gesprek aangaan met de samenleving.
- Werk aan vertrouwen.
- Biedt ruimte aan de samenleving voor projecten die in beleidsdoelstellingen passen (en niet direct in eigen uitvoeringsagenda staan).

Bijlage

Transitie-experimenten Drechtsteden

1. De Staart
2. Biesboschhal next level
3. De Ark van Dordrecht
4. Sterrenburgpark
5. Getijdenboerderij Eiland van Dordrecht
6. Pientere Partnerschappen

1) De Staart

Titel experiment	Planvorming bedrijventerreinen Staart
Initiatiefnemer(s)	Cirkellab, gemeente Dordrecht, provincie Zuid-Holland
Waarden/ indicatoren die met dit experiment in het geding zijn	Vanuit haar visie <u>Next Economy Bedrijventerreinen</u> in 2019 wil Corkellab samenwerking tussen de bedrijven aanmoedigen om stapsgewijs te komen tot vooruitgang op de grote transitie (energie, circulair, sociaal, klimaat, natuur en welbevinden) met waardeontwikkeling voor alle betrokkenen. Gezamenlijk startte eind 2019 het project 'Planvorming Staart', met hulp van de provincie Zuid-Holland. In concreto is het doel om in 10 jaar het bedrijventerrein een flinke slag mooier te maken. Hier is ook aan gerekend. Een gemiddeld bedrijventerrein van 20 ha kan in 10 jaar zeker 25 miljoen aan meerwaarde genereren.
Eindbeeld 2030	<p>Bij de start beoogden we een horizon van 10 jaar – met als doel om stakeholders bewust te maken van de mogelijkheden, kansen én toegevoegde waarde als je wat verder vooruitkijkt.</p> <p>Met de lange-termijn visie in de hand, is in 2030 via een organisch proces een verandering opgeden in het bedrijvenbestand. opvallende ruimte door vertrekkende bedrijven is ingevuld met nieuwe vestigingen of ontwikkelingen die passen in de langetermijnvisie. Via renovatie, sloop en nieuwbouw door is hetzelfde gebeurd in de woonwijken. Op veel plekken hebben deze ontwikkelingen elkaar versterkt door goede afstemming en samenwerking.</p> <p>Na 2030 zullen ook de laatste grote en zware industriële bedrijven, verder oostelijk op de Staart, verhuizen naar geschikter locaties binnen of buiten Dordrecht. Door strengere wet- en regelgeving uit Europa en Den Haag</p>

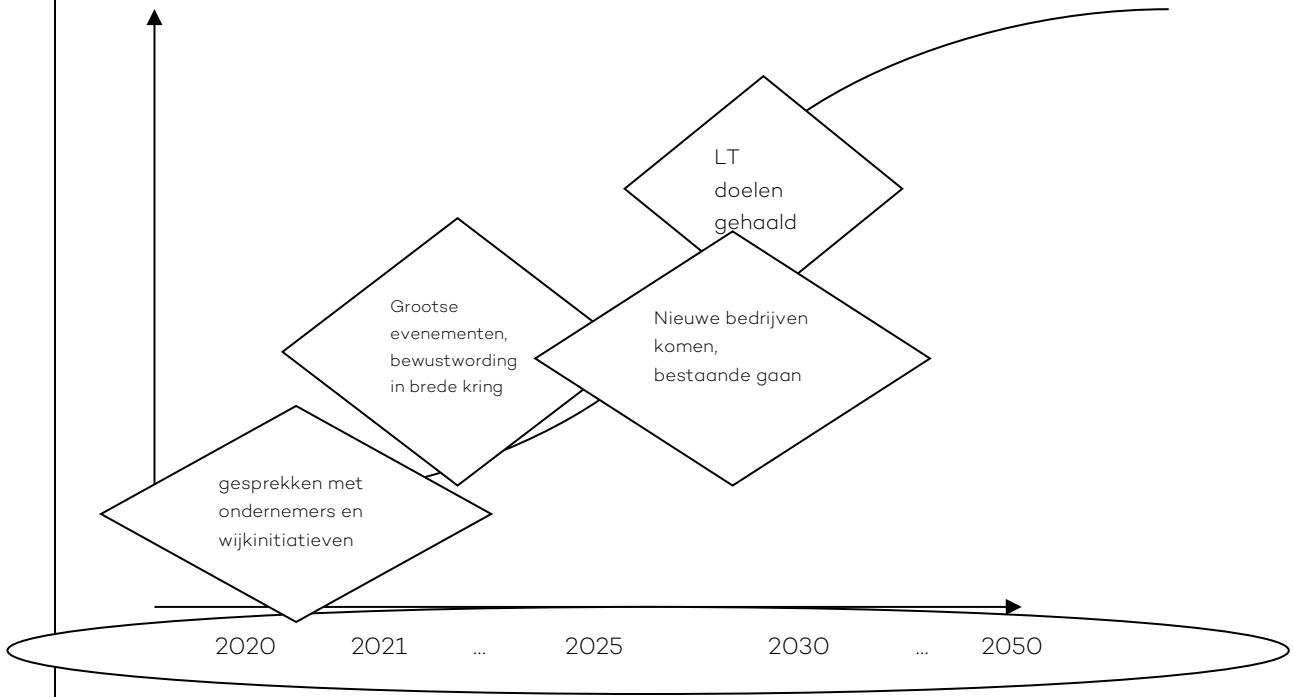
	<p>kunnen de – inmiddels afgeschreven – fabrieken en installaties niet meer gebruikt worden, hebben innovaties geleid tot nieuwe en schonere processen die op nieuwe locaties zijn ontwikkeld en gegroeid tot betere alternatieven. De groei van de ontwikkelingen vanuit het westen (Stadswerven) heeft inmiddels in het oosten van de Staart de natuurgebieden van de Biesbosch bereikt en Staart is daadwerkelijk het mooiste, meest aantrekkelijke gebied van Dordrecht (en omgeving) geworden – waar wonen, werken, recreëren en natuur elkaar maximaal versterken.</p>
<p>Tussenbeeld 2022 jaar</p>	<p>Einde 2020 staan voldoende ondernemers in de startblokken om daarna, in samenwerking en gezamenlijke kracht betrokken te zijn bij de transformatie van het gebied en de activiteiten.</p> <p>In gesprek met de bedrijven zien we vooral focus op de eigen activiteiten en korte termijn actualiteiten. Bij veel van de gesprekspartners is er zeker een persoonlijke betrokkenheid bij duurzame ontwikkelingen. Op onderwerpen die dicht bij de eigen bedrijfsvoering liggen of dicht bij de locatie, vinden we punten waarop samenwerking mogelijk is.</p> <p>Op initiatief van de wijkmanager worden bijeenkomsten georganiseerd om alle initiatieven met elkaar kennis te laten maken. Hierbij wordt ook bekendheid gegeven aan de <u>ambitieuze lange-termijn visie op het hele gebied: de 'Ark van Dordrecht'</u>, opgesteld vanuit het dossier groen-blauw en klimaatadaptatie.</p> <p>In 2022 zal er voldoende bewustzijn zijn onder betrokken bedrijven en bewoners dankzij een groot aantal evenementen waarmee Dordrecht de aandacht op de kwetsbaarheid van de stad in tijden van klimaatverandering zal weten te vestigen.</p>
<p>Van 2022 - 2030</p>	<p>Vanuit de boost aan activiteiten en evenementen in 2021 en alle aandacht hiermee gegenereerd, groeit de betrokkenheid van bedrijven, bewoners en instellingen maar ook de aandacht voor het gebied van buitenaf. Startups en Scale-ups die het leerpark zijn ontgroeid, landen in de nieuwe gebieden van de Staart en inspireren de ontwikkeling van nieuwe subculturen en gemengde woon-werk-gebieden. De nabijheid van het centrum en de activiteiten in Biesboschhal (zie hieronder) zijn hierin een aantrekkelijke voorloper en aanjager, die zich vanaf de stadswerven (aan de centrumzijde) steeds verder uitbreidt richting het oosten.</p>
<p>Barrières</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Korte termijn blik van ondernemers: wat belemmert vandaag, wat 'gisteren' is gerealiseerd wordt niet als 'winst' maar als 'gewoon' beschouwd.

	<ul style="list-style-type: none"> • Afwachtende houding: in veel gesprekken valt de vraag 'waar de gemeente dan op lange termijn precies naartoe wil met dit gebied', de roep om een consistente langetermijnvisie. • Korte termijn blik van ambtelijk apparaat in de dagelijkse uitvoering en buitenruimte. Ze laten zich leiden door de klachten van de ondernemers en gaan direct in de 'verdediging' hoeveel ze eigenlijk al doen/gedaan hebben • Beperkte communicatie binnen ambtelijk apparaat: ik heb letterlijk véél ambtenaren moeten wijzen op - en enthousiast moeten maken voor - de visie die voorligt in de gemeenteraad,
Kansen	<ul style="list-style-type: none"> • Er blijkt een groot aantal kleinschalige (sociale) initiatieven in de wijken te groeien, op deelthema's en vaak onder de radar en onbekend met elkaar. • Het verbinden van bestaande initiatieven in dit gebied, die geen weet hadden van elkaar • De Corona-crisis heeft veel uitdagingen scherper gemaakt • Daarnaast de gemeentelijke werkgroep klimaat-adaptatie, die de gedenking van de St.Elizabethsvloed (1621) heeft aangegrepen om een visie te ontwikkelen op dit gebied als 'shelter' voor Dordrecht - en 'en passant' onderkent dat dit 'afvoerputje' eigenlijk de mooiste plek van Dordrecht is • Deze nieuwe visie brengt een onverwachte window-of-opportunity omdat enkele gemeenteambtenaren, met een motie over Wantij-oeveren, de stoute schoenen hebben aangetrokken en (via IABR) een gerenommeerd architectenbureau (West8) met beroemde Dordtenaar (Adriaan Geuze) aan het werk hebben gezet voor een veel bredere visie op het gehele gebied. • Voor het project 'planvorming Staart' betekent deze visie een gamechanger en antwoord op de scepsis en terughoudendheid tot grootschalig vooruitkijken bij de bedrijven in de eerste helft van het project. Met de visie in de hand, kunnen wij beoogde ontwikkelingen op de Next Economy kernthema's die we in de eerste helft hebben geïdentificeerd als relevant en betekenisvol voor de bedrijven op Staart veel concreter en geloofwaardiger benoemen, uitwerken en relateren aan de lange-termijn ontwikkelingen die de gemeente met deze visie bekrachtigt. Dit betekent méér bedrijven zich kunnen aansluiten. De thema's zijn: <ul style="list-style-type: none"> - Arbeidsmarkt: <ul style="list-style-type: none"> o Uitbreiding Re-Start: jongeren met afstand tot de arbeidsmarkt vanuit de wijken naar werk in de bedrijven; o SITY Youniversity in De Biesboschhal, 'nieuwe leren' met een "no-label" aanpak een grote diversiteit aan badge-onderwijs voor deelnemers die niet alles, maar wel één specialisme in de nieuwe economie gaan ontwikkelen; o Om- en bijscholing vanwege nieuwe economie én de grote verschuivingen in arbeidsvraag die de Corona-crisis nog zal gaan brengen;

	<ul style="list-style-type: none"> o Banenpools met en tussen de bedrijven, om maximaal werk-naar-werk tussen de bedrijven op de Staart te faciliteren; - Mobiliteit: <ul style="list-style-type: none"> o Verschuivingen en innovaties in en tussen vervoer over weg en water, met nieuwe vormen van individueel en collectief vervoer (m.m.v. PON Mobility); o Beoogde nieuwe wandel, fiets- en OV-faciliteiten die vanuit de 'Ark van Dordrecht'-visie worden ontwikkeld; o Gebruik van de oevers voor personen- en vrachtvervoer vanuit de Regiodeal; - Omgeving: <ul style="list-style-type: none"> o Vooruitblik groen-blauwe ontwikkeling vanuit de 'Ark van Dordrecht' visie; o In beeld brengen eerste korte-termijn ontwikkelingen in de uitvoering daarvan (iconen, oevers, kunstwerk Ellen, etc.); o Incorporeren huidige initiatieven (kustroute, verhalen, brugwachter, fit in de wijk, etc.) als concreet begin van de vooruitblik en visie; - Organisatiegraad: <ul style="list-style-type: none"> o Onderzoek naar de meest geschikte constructie, vanuit korte termijn haalbaarheid en langere termijn perspectief; o Inventarisatie van draagvlak bij bedrijven op verschillende vormen van organisatie van samenwerking; • Het jaar 2021 staat in het teken van enkele grote evenementen, die veel aandacht gaan genereren: <ul style="list-style-type: none"> - Grootse, uitgestelde viering van 800-jarig bestaan van Dordrecht (in 2020), met veel evenementen, activiteiten, historisch besef en blikken naar de toekomst; - Grootse herdenking van 600 jaar geleden St. Elizabethsvloed (1421), die een zeer grote wissel heeft getrokken op de geschiedenis van Dordrecht en – nog steeds – een belangrijke waarschuwing voor de risico's van klimaatverandering; - Uitgestelde Internationale Architectuur Biënnale Rotterdam (2020), waarin het project en ontwerp-visie 'Ark van Dordrecht' grootschalig aandacht zal krijgen binnen en buiten Dordrecht; - Fysieke tentoonstelling met maquettes en vergezichten van deze visie in De Biesboschhal; - Besluit, verbouwing en opstart van de lange termijn bestending van de SITY Youniversity en Next Economy activiteiten in De Biesboschhal; - Opschaling van de samenwerking tussen de bedrijven, vanuit de 'kiemen' op 3 deelthema's en deelgebiedjes, naar bestending in een nieuwe, brede vorm van organisatie en samenwerking over de hele Staart.
Actoren / rollen	De rol van Cirkellab is het bij elkaar brengen en formuleren van al die belangen, kansen en ontwikkelingen, die de betrokkenen (zelfs collega's)

niet van elkaar wisten of zagen en het initiëren en aanjagen van nieuwe, passende initiatieven.
Eerder genoemd, de ambtelijke werkgroep GroenBlauw

Acties /tijdlijn

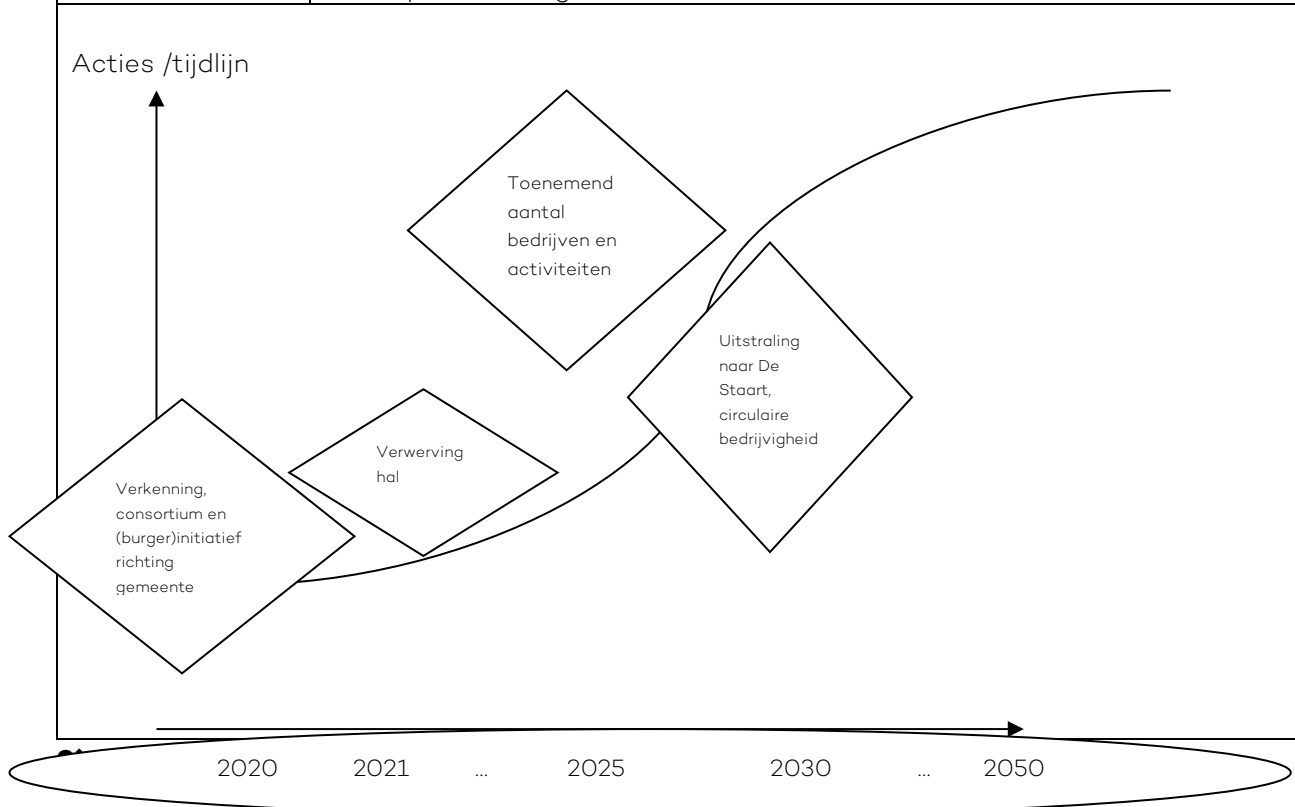

2) De Biesboschhal Next Level

Titel experiment	De Biesboschhal Next Level
Initiatiefnemer(s)	SITY Youniversity, Leefwerf de Biesbosch, Binnenvaartmuseum, Cirkellab en vele anderen. De initiatiefnemers hebben gesproken met een groot aantal mogelijke partners, veelal met Dordtse roots en/of ambities, over de verdere uitwerking van mogelijke verbouwing, exploitatie en invulling van de (vernieuwde) De Biesboschhal.
Waarden / indicatoren die met dit experiment in het geding zijn	De Biesboschhal, de hal van voormalig scheepswerf de Biesbosch in Dordrecht, wordt gezien als drager van de maritieme identiteit van de Drechtsteden. In aansluiting bij Leefwerf de Biesbosch, zou de Biesboschhal activiteiten integreren rond varende erfgoed, circulaire economie, stadslandbouw en meer. De Biesboschhal zou een belangrijke functie kunnen vervullen in het levend houden van historisch bewustzijn, bij vakonderwijs en bij het aantrekken van nieuwe werkgelegenheid rond de maritieme sector.
Eindbeeld 2025	<ul style="list-style-type: none"> • De historische Biesboschhal als bruisende hotspot en ecosysteem van 'no-label' nieuw leren richting nieuwe economie; • Met faciliteiten tot om- en bijscholing voor bestaand personeel en innovatie en prototyping voor bestaande en nieuwe bedrijven; • In historische context van de hal, met museum en leefwerk, als inspiratie van arbeid en economie in verleden en toekomst; • Als motor en aanjager van de ontwikkelingen in het gebied tot mooie, moderne en innovatieve woon-werk locatie in harmonie met (en versterking van) elkaar en de natuurlijke omgeving
Tussenbeeld 2022	Na een verkenning en het opzetten van samenwerking, staat het consortium nu op het punt om het burgerinitiatief te lanceren waarmee wordt beoogd de Biesboschhal daadwerkelijk van de gemeente te verwerven. In de loop van 2021 zal met de gemeente een afspraak worden gemaakt inzake succesvolle aankoop of lange-termijn-huur. Er zullen dan ook voldoende partners in de startblokken staan om invulling te geven aan de zorg-, onderwijs- en economische activiteiten, verantwoorde exploitatie en een aanjaagrol in de omgeving.
Barrières	<ul style="list-style-type: none"> • Lastig om duidelijkheid te krijgen over wat de gemeente voor ogen heeft met de locatie en met het gebied. Waarop wordt ons initiatief straks beoordeeld en/of afgerekend? Wat is de leidende drijfveer bij de eventuele verkoop van de hal? • Opstarten van een dergelijke innovatieve samenwerking met veel partijen kost heel veel tijdsinvestering bij elk van de betrokken

	<p>partijen. Wederzijdse verwachtingen en harde afspraken zijn lastig te maken en externe financiering voor voorbereidingen met onzekere toekomst is zeer moeilijk te vinden;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Aanhaken van professionelere partijen op gespecialiseerde onderdelen (verbouwing, renovatie, exploitatie, financiële onderbouwingen) die kwaliteit én geloofwaardigheid – richting buitenstaanders – kunnen toevoegen, eveneens stroef vanwege bovenstaande onzekerheid;
Kansen	<ul style="list-style-type: none"> • Aanhaken bij en verbinden van een groot aantal initiatieven in dit gebied. In de loop van 2019 zijn verschillende initiatieven gestart rond herbestemming van de monumentale loods van voormalig scheepswerf De Biesbosch, waaronder <ul style="list-style-type: none"> - Aanhaken bij en verbinden van een groot aantal initiatieven in dit gebied. In de loop van 2019 zijn verschillende SLIMCirculair: deelname aan de ontwerpwedstrijd door studenten van Da Vinci bouwkunde, met herontwerp Biesboschhal onder begeleiding van RoosRos architecten en Cirkellab – gepresenteerd als 'De Deelfabriek' bij Cirkelstad Drechtsteden; - Cirkellab, RoosRos, van Wijnen en Sirkel werkten hierop volgend een concept 'Routekaart De Biesboschhal' uit, als dé hotspot en etalage voor een nieuwe, circulaire economie in de Drechtsteden < zie bijlage > - S.I.T.Y. Youniversity, opgericht vanuit Enver, Antes en Yoi, verkreeg tijdelijk gebruiksrecht van de hal na vertrek van DordtYart en formuleert haar visie en invulling op 'het nieuwe leren in de 21e eeuw in een cyber-fysieke context' < zie bijlage > - Ambachtcollege, formuleert haar 'Masterplan Hands on Academy' in vergelijkbare context vanuit een samenwerking tussen Da Vinci, Avres en Stichting Behouden Vaart < zie bijlage > - Vereniging De Binnenvaart, gevestigd in de historische schepen en LASHbak, aangemeerd aan de kade en historisch nauw verbinden aan de Biesboschhal, voorziet een naadloze verbinding tussen het huidige museum in de schepen aan de kade, haar Archief en Documentatiecentrum (nu in opslag) en de leefwerf in de insteekhaven < zie bijlage > - Leefwerf de Biesbosch, waar een combinatie gemaakt wordt van wonen en werken in varend erfgoed, heeft eveneens een historische verbinding met de hal en ziet – naast voornoemde verbinding met binnenvaartmuseum – mogelijkheden tot leefwerf-gerelateerde activiteiten en evenementen in de hal < zie bijlage > - Vereniging Techniek en Ambacht, voorheen Modelbouwvereniging Nedstaal en sinds het faillissement van Nedstaal non-actief, formuleert in haar beleidsplan de doelstelling om haar machinepark, vakkennis en ervaring in te zetten voor dienstverlening, onderwijs en kennisoverdracht aan regionale industriële partners en ziet De Biesboschhal als een ideale locatie en relevante contextuele omgeving < zie bijlage > - Onder begeleiding van de EDB zijn voornoemde initiatieven in februari 2020 bij elkaar gekomen, is de synergie tussen de

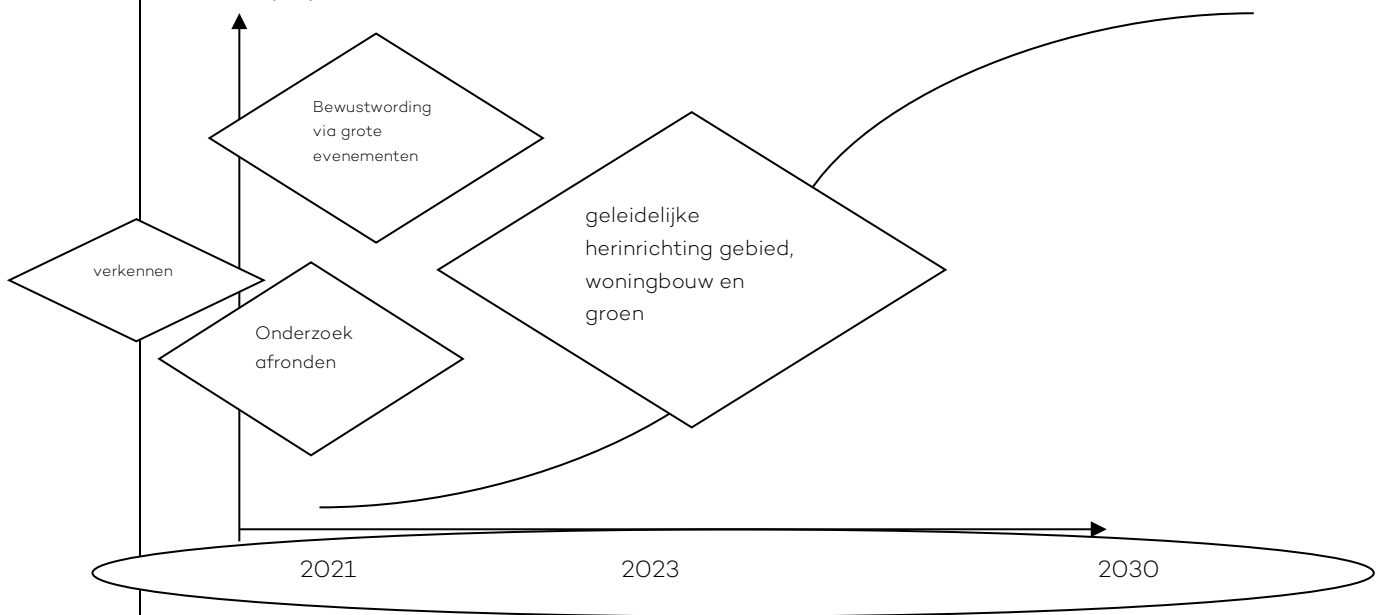
	<p>verschillende plannen uitgewisseld en zijn realisatie-scenario's geformuleerd in een korte infographic < zie bijlage > en is de 'rode draad' geformuleerd die op de eerste bladzijde de inleiding vormt van dit masterplan.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Het inspelen op het maritieme aspect door zoveel partijen in Drechtsteden nog niet is vertoond. Het betreft hier een burgerinitiatief dat verantwoordelijkheid neemt voor de ontwikkeling van een voormalige scheepswerf: het herontwikkelen van historisch erfgoed. Een typische marktaanbesteding wil dit initiatief voorkomen. • Daarnaast de gemeentelijke werkgroep klimaat-adaptatie, die de gedenking van de St.Elizabethsvloed (1621) heeft aangegrepen om een visie te ontwikkelen op dit gebied. Het gemeentelijk beleid biedt een enorme kans voor De Biesboschhal next level.
Actoren / rollen	<ul style="list-style-type: none"> • De 'buren' Binnenvaartmuseum en Leefwerf de Biesbosch, die samen met de Biesboschhal zelf een bestaande, unieke context vormen om nieuw leren en nieuwe economie te positioneren in een inspirerende verbinding met het (Dordtse) verleden; • Eerder genoemd, de gemeente Dordrecht die de visie op het gebied neerlegde waarin ons initiatief optimaal past en bovendien waardevolle bijdrage kan leveren als aanjager; • De 'professionele' partners, die aanhaken als ontwikkelaar, architect, exploitatie-expert. Oorspronkelijk afgeschrikt door de onzekerheid laten zijn hun 'Dordtse' hart spreken en investeren toch tijd; • Een groot aantal ambassadeurs, waaronder de EDB die zichtbaar en op de achtergrond dit initiatief steunen,

Titel experiment	De Ark van Dordrecht
Initiatiefnemer(s)	Gemeente Dordrecht
Waarden / indicatoren die met dit experiment in het geding zijn	<p>Duurzaamheid, aanpassing aan klimaatverandering, meerlaagsveiligheid, ecologische veerkracht.</p> <p>Het eiland van Dordt is kwetsbaar voor overstromingen. Het is zelf ontstaan als gevolg van de Elisabethsvloed in 1421. De gemeente houdt zich al sinds 2005 bezig met een strategie voor meerlaagsveiligheid (MLV). Een knelpunt in Dordrecht in tijden van extreem weer (erger geworden door de klimaatverandering) is dat extreme stormen pas 2 dagen van tevoren kunnen worden voorspeld waar deze 'landen'. Als duidelijk is dat de storm ook Dordrecht zal raken hebben we maar 2 dagen voor de dijk kan doorbreken. Alleen de eerste dag kan gebruikt worden om bewoners te evacueren, omdat het op dag 2 al te hard stormt en de Moerdijkbrug dan niet meer gebruikt kan worden. De bewoners kunnen dan geen kant meer op, anders dan naar een droog blijvende zolder of een shelter. Zo'n reddingsoperatie kan meer dan een week duren. Het is berekend dat in het worst-case scenario slechts 20.000 van de 120.000 Dordtenaren in staat zal zijn om van het eiland af te komen. Het voorstel is nu dat achterblijvers tijdelijk onderdak zouden moeten kunnen vinden in het gebied De Staart, buitendijks maar toch hoger gelegen dan de eigenlijke stad: dit project heet de Ark van Dordrecht.</p> <p>Zie ook: https://www.government.nl/topics/water-management/valuing-water-initiative en een beschrijving van de Journey: https://www.government.nl/topics/water-management/valuing-water-initiative/vwi-journey-overview</p>
Eindbeeld 2030	De Dordtse bouwopgave van 10.000 nieuw gebouwde woningen is voor een deel (ongeveer 4.000) op de Staart gerealiseerd. De bewoners van de woningen zullen mensen kunnen opnemen in tijden van nood. Het Industrierrein zal zijn getransformeerd en ook hier zullen opvangplekken zijn gerealiseerd.
Tussenbeeld 2025	<ul style="list-style-type: none"> • Bewustwording: het gangbare discours, "Achter de dijken ben je veilig" voldoet niet langer. Dit werd met name duidelijk met de orkaan Katrina in 2005. Belangrijke activiteiten richten zich op bewustwording van meerlaagsveiligheid, te weten <ul style="list-style-type: none"> - lijn 1: de dijken, - lijn 2: ruimtelijke ordening: terpen en grote gebouwen, waar mensen kunnen vluchten naar zolder, - lijn 3: crisis management . • Aan het eind van deze fase weet iedereen in Dordrecht waar hij aan toe is in geval van een calamiteit, • Diverse onderzoeksprojecten zijn al gaande,

	<ul style="list-style-type: none"> • Resultaten zullen worden tentoongesteld op de Architectuur Biënnale in 2021, wat inwoners moet stimuleren er over na te denken en te handelen. • Riviergetijdenpark Wantij versterken is nu (anno 2020) al begonnen, • Het eerste deel van de 4.000 nieuwe woningen op De Staart is al gebouwd en er ligt een harde planvoorraad voor de overige te bouwen woningen.
Barrières	<ul style="list-style-type: none"> • Een belangrijk obstakel is de aanwezigheid van het chemische bedrijf Chemours. Om de noodzakelijke ruimte (veiligheidscontour laat het nu niet toe) te maken voor realisatie van De Ark zou dit bedrijf of moeten veranderen of moeten worden verplaatst. • De nieuwe bewoners moeten wel bereid zijn om mensen bij een calamiteit op te vangen. Hoe regel je dit? • Aantrekken voldoende kapitaal
Kansen	De Ark van Dordrecht zal worden uitgewerkt in het Valuing Water Initiative van de Verenigde Naties. Het is volgend jaar ook het Year of Valuing Water Initiative. Op dit gebied worden een paar internationale meetings georganiseerd rondom MLV en de Staart als groot schuilgebied.
Actoren / rollen	Dordrecht neemt het voortouw in deze duurzame gebiedsontwikkeling. De gemeente wil heel graag andere overheden, ontwikkelaars en private initiatieven er bij betrekken.

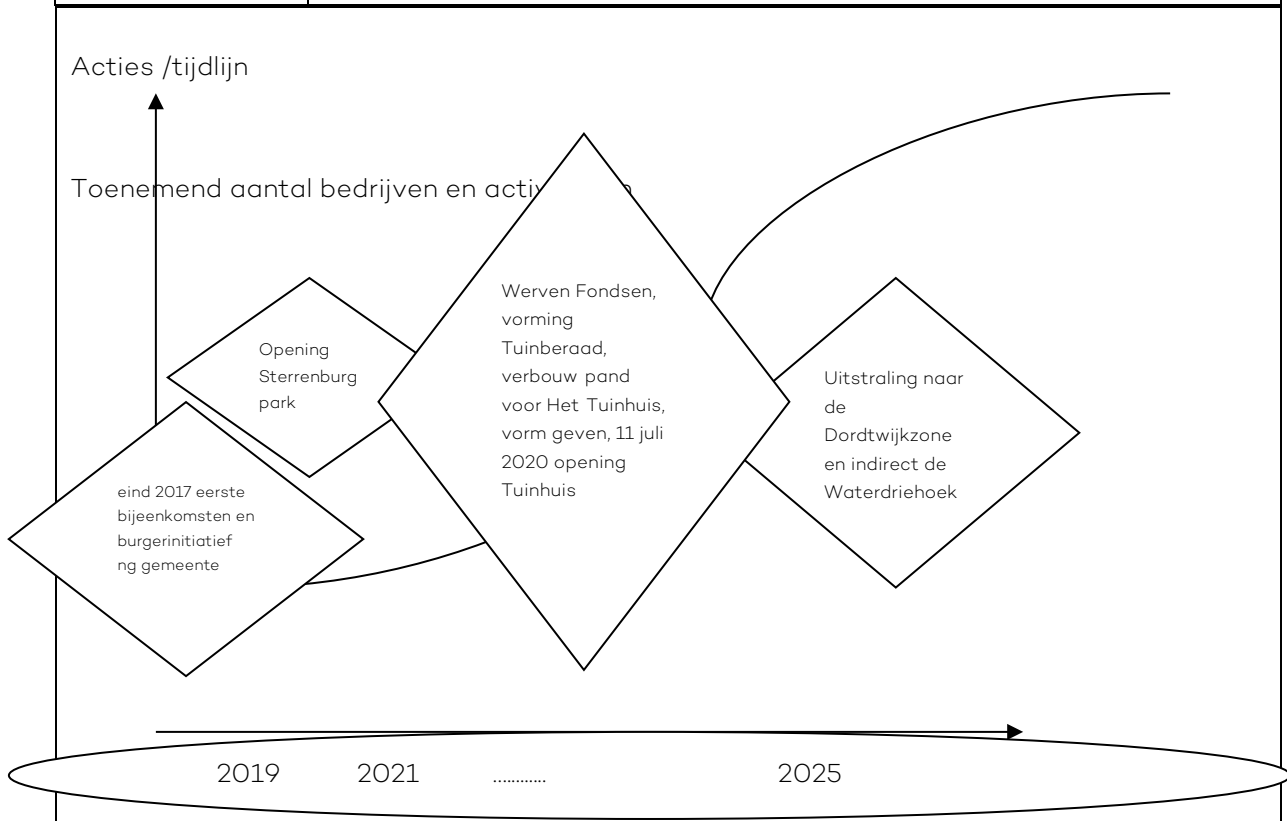
Acties /tijdlijn

4) Sterrenburgpark

Titel experiment	Sterrenburgpark
Initiatiefnemer(s)	Bewoners en gemeente Dordrecht
Waarden / indicatoren die met dit experiment in het geding zijn	Levendige ontmoetingsplekken voor jong én oud, mogelijkheden educatie natuur-doeleinden voor basisschoolleerlingen, sport- spel voor elke leeftijd het hele jaar door en met name ook in de schoolvakanties, ecologische weerbaarheid (permeabiliteit bodem).
Eindbeeld 2025	Het burgerinitiatief in Sterrenburg met alle activiteiten in samenwerking tussen buurtbewoners en gemeente heeft een uitstraling gehad naar de visieontwikkeling voor de gehele Dordtwijkzone. De Dordtwijkzone verbindt de stad met het buitengebied. Het landschappelijke en parkachtige karakter van de Dordtwijkzone zal worden ontwikkeld tot een groenblauwe strook die de Staart in het Noorden verbindt met recreatiemogelijkheden biedt kansen om deze zone te verbeteren tot een waardevol geheel voor inwoners en bezoekers van Dordrecht.
Tussenbeeld 2022	Het initiatief is al enkele jaren geleden genomen en de herinrichting Sterrenburgpark is gerealiseerd op 3 juli 2019. Echter tussentijds is de belangstelling verder doorontwikkeld en nu is het doel het geheel verder uit te breiden. In 2020 is de Buurtcoöperatie opgericht. Wij zien al dat steeds meer mensen zich aangetrokken voelen in het park te verpozen. Deze ontwikkeling is al in gang gezet. Onder de benaming de Tuin van Sterrenburg huizen vier activiteiten die in samenhang worden ontwikkeld, te weten Het Leerwerkbedrijf, het Tuinberaad, de Buurtvereniging en Het Tuinhuis. De ontwikkeling van deze initiatieven zal niet in 2022 stoppen, maar dan zal het leerbedrijf Leerwerkbedrijf mensen helpen, Het Tuinberaad zal functioneren, de Buurtvereniging zal zijn uitgegroeid tot een samenstel van activiteiten dienend aan de Sterrenburgers en zelfs daarbuiten, en het Tuinhuis functioneert nu al als een ontmoetingsplaats is voor jong en oud, waar mensen er voor elkaar kunnen zijn. Dit is ook een plek voor educatieve activiteiten, workshops e.d.
Barrières	Als je van barrières wilt spreken is de bureaucratie binnen de ambtelijke molen wel een struikelblok. Daar waar ieder wel probeert zijn uiterste beste te doen, blijkt dat er hier en daar wat molshopen op de weg liggen die stagnerend werken. Beoogd was het eerste deel, de herinrichting, gereed te hebben in juli 2018. Dit werd uiteindelijk juli 2019. Maar wanneer je het geduld kunt opbrengen, kun je met de opbrengst ook tevreden zijn.
Kansen	<ul style="list-style-type: none"> De allerbelangrijkste kans was dat de Gemeente in samenwerking met de bewoners de herinrichting wilde realiseren. Bewoners, jong en oud, mochten tijdens bijeenkomsten voorstellen doen,

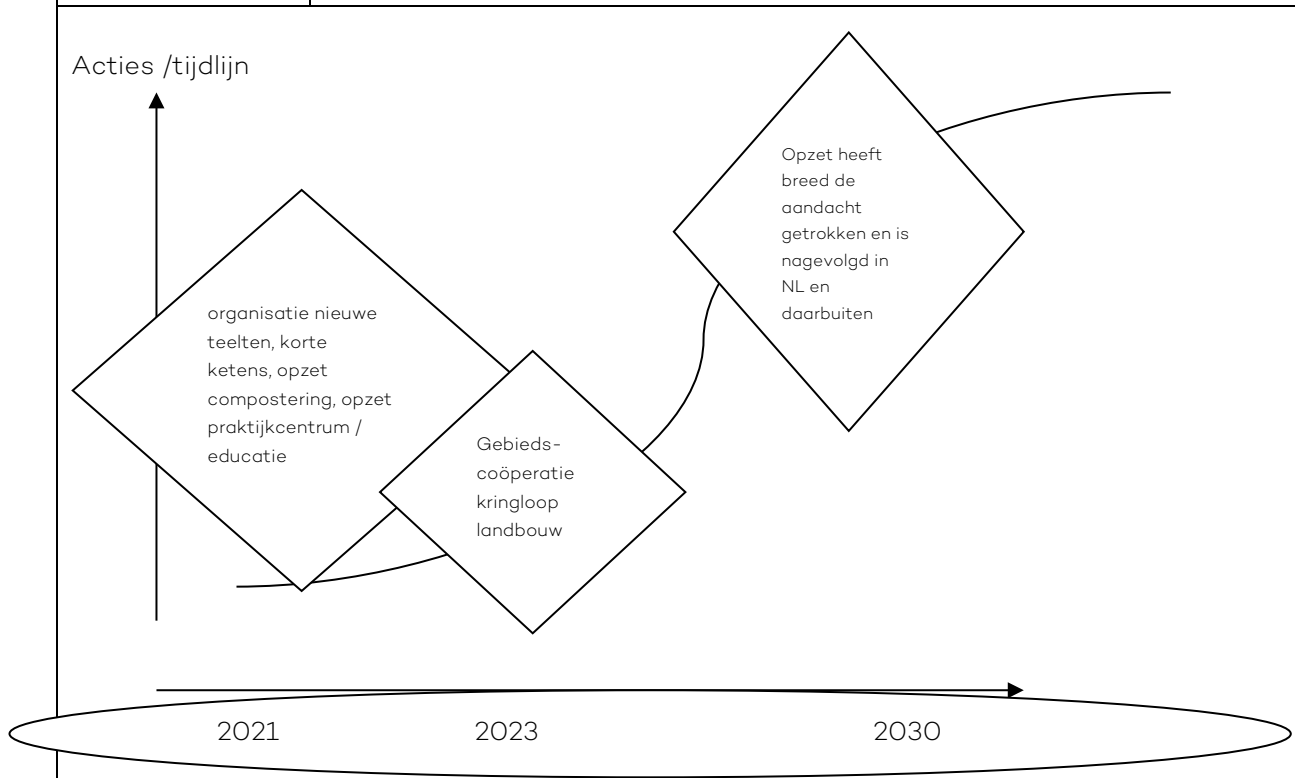
	<p>uitwerking van gedachten op papier zetten. ook de inzet van de Landschapsarchitect en het uiteindelijke ontwerp kon door de bewoners van de wijk nog eens beschouwd worden. Dus de interactie, samenwerking, feed back, kregen allen de ruimte.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ook de kans om na de eerste aanzet een vervolgstap te zetten d.m.v. een bewonersinitiatief (wat gehonoreerd werd) draagt bij tot het motiveren van betrokkenen. • Voor de komende periode opzetten Leerwerkbedrijf, Buurtvereniging en Samenwerkingsverband Tuinhuis, belangstelling voor samenwerking bij anderen • Juli 2021 Feest 800 jarig bestaan Dordrecht
Actoren / rollen	<ul style="list-style-type: none"> • Voor de Herinrichting: Bertus van de Vegt -(gemeente Dordrecht) als Projectleider. Zijn inzet en geestdrift, zijn aansturing naar de interne organisatie droegen bij om het geheel door het ambtelijke woud te loodsen. • De eigen rol van bewoners incl. Rob Roelofs is, op basis van enthousiasme, de dingen te doen die noodzakelijk waren / zijn. • Voor het vervolg: Het initiatief om de vervolghostap te geven. Met zijn kennis en ervaring is oud wethouder Bert van der Burgt heel belangrijk. Met zijn steun werd het Burgerinitiatief geboren.

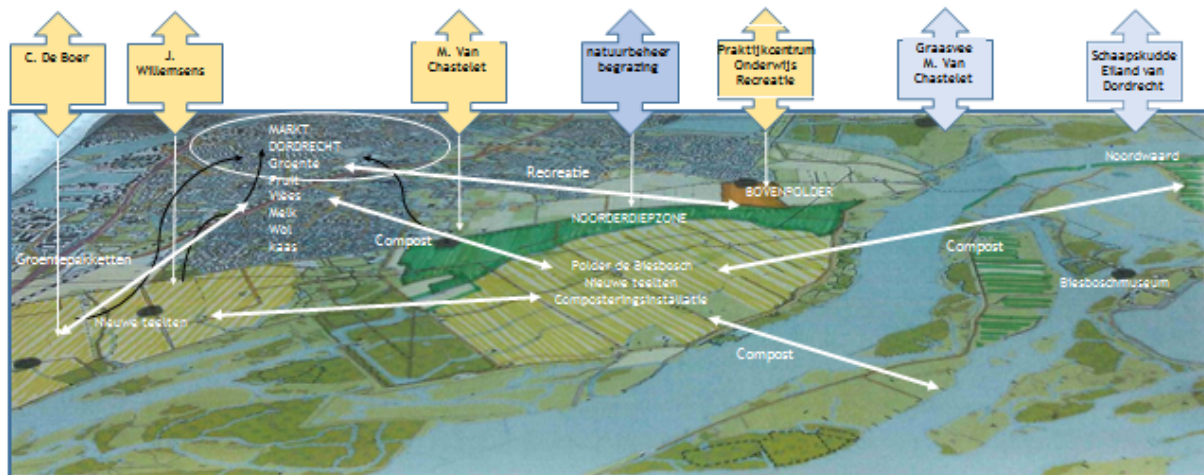
5) Getijdenboerderij Eiland van Dordrecht

Titel experiment	Getijdenboerderij Eiland van Dordrecht
Initiatiefnemer(s)	Stichting Heideboerderij Nederland, Schaapskudde Eiland van Dordrecht, Willemsens Landbouw, M.R. van Chastelet Beheer, Zorgboerderij De Zuidpunt
Waarden / indicatoren die met dit experiment in het geding zijn	<p>Het project is gebaseerd op de filosofie van de heideboerderij die de Stichting Heideboerderij Nederland heeft ontwikkeld (zie: www.heideboerderij.nl). Hierin worden fysieke kringlopen van natuur en landbouw gekoppeld aan nieuwe vormen van circulaire economie en bottom up-samenwerking à la de commons. Het eerste doel is het creëren van nieuwe (nutriënten)kringlopen. Dit heeft te maken met bodemverbetering, biodiversiteit, nieuwe producten die aansluiten bij de stedelijke markt en het opzetten van een praktijkcentrum voor educatie en recreatie. Samengevat zijn de waarden het versterken van de ecologische veerkracht en klimaatadaptatie. Tweede doel is een gebiedscoöperatie van boeren, de gemeente / actoren in de stad en de natuurorganisaties. De waarden hebben betrekking op het versterken van de sociaal maatschappelijke veerkracht: gemeenschappelijk landschapsbeheer, verbinding stad-land, trots op 'eigen' gebied, koppeling landbouw-natuur en stad. Met lokale en regionale onderwijsinstellingen wordt gewerkt aan het opzetten van een praktijkcentrum, waarin met praktijkexperimenten de bovenstaande waarden via educatie en recreatie worden gecommuniceerd en verbreid. Via nieuwe teelten wordt koolstof vastgelegd en worden korte ketens georganiseerd (bijv. nu met koolzaad). Via het opzetten van een lokale composteringsinstallatie worden kringlopen van groenmateriaal tussen de stad Dordrecht, de natuur eromheen en de landbouw op het Eiland van Dordrecht georganiseerd.</p>
Eindbeeld 2023	Het project duurt drie jaar. Aan het eind willen we een gebiedscoöperatie die samenwerking organiseert voor kringlooplandbouw, composterings, praktijkcentrum, educatie en (agraris) natuurbeheer.
Tussenbeeld 2021	<ul style="list-style-type: none"> • Organisatie nieuwe teelten: koolzaad, vlas, enzovoorts, • korte ketens richting Dordrecht, • opzet compostverwerking, • opzet praktijkcentrum: samenwerking met onderwijs, recreatie, inzet mensen met afstand tot arbeidsmarkt. • De nieuwe Vereniging Getijdenboerderij Eiland van Dordrecht is opgericht op de activiteiten ook in de toekomst te borgen.

Barrières	<ul style="list-style-type: none"> • Het is een POP3-project met subsidie van de provincie en de EU. We hebben anderhalf jaar op de beschikking moeten wachten, wat veel vertraging en afbrokkelend draagvlak heeft veroorzaakt. In februari 2019 hebben we een 'startbijeenkomst' georganiseerd voor alle boeren van het Eiland van Dordrecht, maar pas in voorjaar 2020 konden we echt aan de slag (nadat de aanvraag was goedgekeurd). • Alle doelen grijpen in elkaar, dit maakt het vraagstuk wel complex • Misschien institutionele barrières (nationaal en EU) voor project, terwijl bodemverbetering voor de boeren het centrale argument is.
Kansen	<ul style="list-style-type: none"> • Het idee voor compostering stond niet in het oorspronkelijke projectplan, maar is een kans die de boeren hebben gegrepen en ontwikkeld. Dit idee sluit naadloos aan bij de filosofie van de getijdenboerderij. • Grote belangstelling voor kortere ketens en lokale voedselproductie, • nationaal beleid gaat zich richten op circulaire voedselproductie.
Actoren / rollen	<ul style="list-style-type: none"> • Huug Hagoort, schaapherder, initiatiefnemer van project dat zorgde dat dit project werd gestart • Jan Willemsens, Maurice van Chastelet, Corstiaan den Boer: boeren die hun eigen weg gaan en daarmee het project stimuleren • Wim Tazelaar: initiatiefnemer praktijkcentrum • Provincie: Lucas Mutsaers • Stichting Heideboerderij Nederland: landelijke uitwisseling van kennis en ervaring: Martin Woestenburg

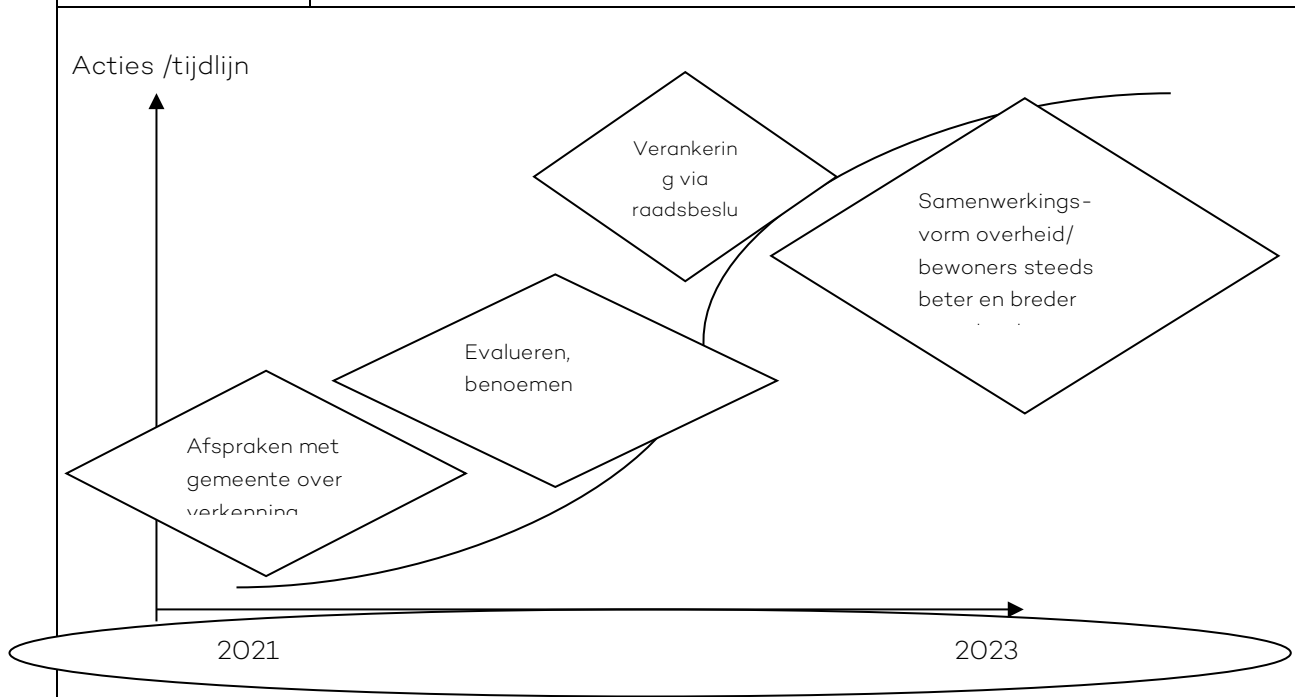
Getijdenboerderij Eiland van Dordrecht

6) Pientere Partnerschappen

Titel experiment	Pientere partnerschappen- Stadslab als format?
Initiatiefnemer(s)	Anneke van Veen /Stichting DE STAD
Waarden / indicatoren die met dit experiment in het geding zijn	Ontmoeting, herkenning, begrip, doelen delen, samenwerken aan een aantrekkelijke, groene en gezonde stad. agendering, afstemming.
Eindbeeld 2023	<p>Gemeente en bewoners hebben een format gevonden hoe vanaf de opstart van een beleids- en uitvoeringsagenda gezamenlijk gewerkt kan worden aan onze stad. Dit format leidt tot een raadsbesluit.</p> <p>Het experiment betreft het beter vormgeven en inbedden van co-creatieprocessen</p> <ul style="list-style-type: none"> • Determineren wie waar over gaat, benoemen welke processen in de pijplijn zitten, benoemen welke bouwstenen nodig zijn vanuit de samenleving, benoemen vrije ruimte, • Heldere afspraken over proces, speelruimte benoemen, vertrouwen, • Benoemen welke wethouder verantwoordelijk is voorgoed verlopen van processen, vormgeven van ambtelijke organisatie die hier mee om kan en mag gaan.
Tussenbeeld 2021	<p>Tijdens deze fase wordt geëvalueerd en gereflecteerd op de rol van de verschillende partijen.</p> <p>Stichting DE STAD heeft in 2016 een avond georganiseerd over een wijk tussen het station en de historische binnenstad. De vraag was waarom deze AA locatie nu in feite een no-go area is. De stichting heeft in gesprek met de gemeente aangegeven te willen doorpakken met een participatie-proces. De gemeente vond dit een goed idee. In eerste instantie zijn in 2018 vier stadslabs georganiseerd met verschillende onderwerpen. Zie publicatie Stadslab Spuikwartier.</p> <p>Hierbij is intensief samengewerkt met de ambtenaren. Het idee was niet een compleet plan op te leveren maar wel bouwstenen hiervoor. Dit ging erg goed met een hechte grote groep mensen. In de gebiedsvisie is 95% van de ideeën overgenomen. Vervolgens zijn nog twee stadslabs georganiseerd. Consulterend, rond Verkeer en parkeren en rond de keuze voor een nieuw stadskantoor.</p> <p>Hoewel dit naar tevredenheid verliep, ontstond het idee dat de potentie van dit concept niet goed wordt gezien en benut. Een Stadslab heeft</p>

	weliswaar geen democratische legitimatie, maar vanuit de betrokkenheid van zo'n 120 bewoners kun je wel zeggen dat je een gezamenlijke droom deelt.
Barrières	Onbekendheid, wat is de legitimatie, angst bij bestuur: neemt men de regie niet over. Welke stap doe je als initiatief wanneer? Wanneer vraag je als overheid om participatie? Prioriteit samenwerking of resultaat?
Kansen	Tijdens de labs (als voorbeeld) hebben ambtenaren en bewoners elkaar kunnen voeden met informatie over wat wel en niet wenselijk is, wel niet goed is in huidige situaties, benoemen kansen en ongewenste situaties: bouwstenen voor beleid. De gemeente bewaakt (in principe) de kaders. Deelnemers worden gehoord en bedankt!
Actoren / rollen	<ul style="list-style-type: none"> • Stichting DE STAD als betrokken en uitvoerende partij, • Gemeente Dordrecht als opdrachtgever mede namens de samenleving, zoekend om ook in het kader van de Omgevingswet cocreatie en participatie goed vorm te geven, • Drift, voor procesbegeleiding,

drift for transition

